

Platón

ÚSTAVA (Kniha sedmá, 514-520)

Sókratés A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na témže místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčeti hlavy, protože jim pouta brání; vysoko a daleko v zadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni jest nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Glaukón Dobře.

Sókratés Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké náradí, přecházející nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí.

Glaukón Divný jest ten tvůj obraz a divní věžňové.

Sókratés Podobní nám, odpověděl jsem; neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Glaukón Jak by také uviděli, když jsou nuceni držeti po celý život hlavu bez pohnutí?

Sókratés A co předměty nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Glaukón Ovšemže.

Sókratés A kdyby mohli vespolek rozmlouvati, jistě by mysleli, že těmi jmény, která dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečné předměty.

Glaukón Nutně.

Sókratés A což kdyby to vězení odráželo od protějška i ozvěnu? Kdykoli by promluvil někdo z přecházejících nosičů, nemyslíš, že by pokládali za původ toho hlasu jedině právě ten přecházející stín?

Glaukón Při Diovi, dozajista.

Sókratés U takových lidí tedy, děl jsem, by veskrze za pravdu neplatilo nic jiného než stíny těch umělých věcí.

Glaukón Docela nutně.

Sókratés Nuže pozoruj, jak by to asi bylo s jejich vyproštěním a vyléčením z pout a nerozumnosti, kdyby se jim ho přirozeně dostalo, a to takto. Jeden z nich jest vyproštěn z pout a přinucen náhle vstáti a otočiti šíji a jíti a hleděti vzhůru ke světlu. Z toho všeho by cítil bolest a pro mžitky v očích nebyl by schopen dívati se na ony předměty, jejichž stíny tenkrát viděl: co by asi řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tenkrát viděl jen přeludy, nyní však že zří správněji, jsa mnohem blíže skutečnosti a obrácen k předmětům skutečnějším, a kdyby ho nutil, ukazuje mu na každý z přecházejících předmětů, odpovídati na otázku, co to jest? Nemyslíš, že by byl v nesnázích a domníval se, že věci, které tehdy viděl, byly pravdivější než ty, které mu jsou nyní ukazovány?

Glaukón Mnohem pravdivější.

Sókratés Nuže, a kdyby ho docela nutil hleděti do světla samého, že by ho bolely oči a že by se obracel a utíkal k tomu, nač se dovede dívati, a měl za to, že toto jest vskutku zřetelnější, než co se mu ukazuje?

Glaukón Tak jest.

Sókratés Kdyby pak jej někdo odtamtud násilím vlekl tím drsným a příkrým východem a dříve ho nepustil, až by ho vyvlekl na světlo sluneční, zdalipak by při tom vlečení netrpěl bolesti a nevzpouzel se, a když by přišel na světlo, zdalipak by jeho oči, zalité září, mohly viděti něco z toho, co by mu nyní bylo jmenováno skutečným světem?

Glaukón Jistě ne, aspoň ne hned.

Sókratés Ano, myslím, že by potřeboval si zvyknouti, kdyby chtěl uviděti, co jest nahoře. A nejprve by zíral nejsnáze na stíny a potom na obrazy lidí i ostatních předmětů zrcadlící se na vodních plochách, později pak na ty předměty samy; dále pak by snesl pohled na tělesa nebeská a na samu oblohu snáze v noci, kdy by se díval na světlo hvězd a měsíce, než ve dne na slunce a sluneční světlo.

Glaukón Jak by ne?

Sókratés Konečně pak, myslím, byl by s to, aby popatřil na slunce, ne na jeho obrazy ve vodě nebo na nějaké jiné ploše, nýbrž na ně samo o sobě na jeho vlastním místě, a aby se podíval, jaké jest.

Glaukón Nutně.

Sókratés A potom již by si o něm učinil úsudek, že ono jest, co způsobuje roční počasí a oběh roků a všechno spravuje ve viditelném světě, a že jest nějak původcem i všeho toho, co viděli tam dole.

Glaukón Patrně, že by k tomu potom došel.

Sókratés A což když si vzpomene na své dřívější obydlí a na tamější vědění a tehdejší své spoluvězně, nemyslíš, že by sám sebe pokládal za šťastného pro tu změnu, oněch pak by litoval?

Glaukón Ba jistě.

Sókratés A jestliže měli tehdy mezi sebou zavedeny nějaké pocty a pochvaly a dary pro toho, kdo by nejbystřeji viděl přecházející stíny a nejlépe si pamatoval, které z nich obyčejně chodily napřed, které pozadu a které pospolu, a podle toho byl nejschopnější předpovídati, co přijde, sotva by asi cítil po tom touhu a záviděl těm, kterým se u oněch dostává pocty a mocných postavení; naopak jistě by mu bylo, jak praví Homér, že by tuze rád chtěl „jako nádeník sloužiti jinému, muži nemajetnému“ a raději by cokoli zakusil, než aby měl ony nejasné představy a oním způsobem žil; či nemyslíš?

Glaukón Tak jest, odpověděl, myslím, že by raději všeho zakusil, než aby žil oním způsobem.

Sókratés Uvaž i toto, děl jsem. Kdyby takový člověk sestoupil nazpět a posadil se na totéž místo, zdali by se mu oči nenaplnily tmou, když by náhle přišel ze slunce?

Glaukón Ba jistě.

Sókratés Tu pak, kdyby zase musel posuzovati ony stíny o závod s oněmi, kteří zůstali stále vězni, dokud má mžitky před očima a dříve, než by se mu oči uklidnily - a toto zvykání by netrvalo zrovna krátce -, zdalipak by nebyl k smíchu a zdali by se o něm neříkalo, že přišel z té cesty nahoru se zkaženým zrakem a že to nestojí ani za pokus choditi tam nahoru? A kdyby se někdo pokoušel je vyprošťovati z pout a vésti nahoru, zdalipak by ho nezabili, kdyby ho nějak mohli rukama uchopiti a zabít?

Glaukón Dozajista.

Sókratés Tento tedy obraz, milý Glaukóne, připojme celý k tomu, co bylo řečeno nahoře: prostor jeví se zraku jest jako ten žalární příbytek a světlo ohně v něm hořícího je síla slunce; k tomu pokládej výstup nahoru a

dívání se na věci nahoře za vzestoupení duše do pomyslné oblasti a nechybíš se mého mínění, když si je přeješ slyšeti. Bůh sám ví, zdali jest pravdivé. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatruje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest o ní souditi, že ona jest všemu původcem všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytla lidem pravdu a rozum; ji musí spatřiti ten, kdo chce rozumně jednati, ať v soukromí, ať v obci.

Glaukón Souhlasné mínění mám i já, ovšem pokud tu mohu mluvit.

Sókratés Nuže tedy, děl jsem, utvoř si souhlasné mínění i v této věci a nediv se, že ti, kdo došli až tam, nechtějí se starati o lidské věci, nýbrž jejich duše spějí vždy vzhůru a tam chtějí dlíti; to jest zajisté přirozené, jestliže se má ta věc podle vyloženého obrazu.

Glaukón Ovšem, že to jest přirozené.

Sókratés A dále se stává, že člověk, který přijde od dívání na věci božské do lidské bídy, neumí se zde chovati a jeví se velmi směšným, kdykoli jest nucen, dokud ještě špatně vidí a dříve, nežli si sdostatek zvykl přítomné tmě, na soudech nebo někde jinde zápasiti o stíny práva nebo o obrazy vrhající ty stíny a postýkati se o ně s názory lidí, kteří spravedlnosti samé nikdy nespátřili: myslíš, že to jeho chování je něco divného?

Glaukón Ani dost málo to není divné.

Sókratés Naopak, děl jsem, rozumný člověk by pamatoval, že jsou dva druhy poruchy zraku, vznikající ze dvojí příčiny, když totiž přecházíme ze světla do tmy a ze tmy do světla. Tu pak uznáv, že totéž se děje i s duší, nesmál by se nerozvážně, kdykoli by uviděl, že některá jest zmatena a nedovede se na něco dívati, nýbrž přihlížel by k tomu, zdali přichází ze světlejšího života, a proto jest od nezvyklosti omráčena tmou, či jde ze stavu velké nevědomosti do světlejšího prostředí a jest naplněna třpytem většího jasu; tu pak by jistě tuto nazval šťastnou pro její a stav a život, druhé pak by politoval; a kdyby se jí chtěl smáti, byl by jeho smích méně směšný a pochopitelnější nežli smích, který by si činil z duše přicházející shora ze světla.

Glaukón Ba věru, zcela správně mluvíš.

Sókratés Je-li toto pravda, musíme si tedy učiniti o těch věcech takovéto mínění: že vzdělání není něco takového, za jaké je někteří jeho učitelé vyhlášují. Říkají totiž, že do duše, ve které není vědění, oni je vkládají, jako by vkládali zrak do slepých očí.

Glaukón Ano, to říkají.

Sókratés Avšak nynější naše přemýšlení ukazuje, že jako nebylo možno oči obracet ke světlu od tmy jinak než zároveň s celým tělem, tak také že jest s celou duší otáčeti od proměnného dění tuto mohutnost obsaženou v duši každého a ústrojí, kterým člověk nabývá poznání, až nabude takové síly, že vydrží se dívatí na jsoucno a na nejjasnější ze jsoucna; to pak jest podle našeho tvrzení dobro. Ano?

Glaukón Ano.

Sókratés Tedy výchovné umění by záleželo v otáčení právě tohoto ústrojí takovým způsobem, aby se provedlo co nejsnáze a s největším zdarem, nikoli v tom, aby tomu ústrojí zjednalo schopnost viděti; tu schopnost již má, ale není správně obráceno a nehledí, kam by mělo: provésti tento obrat, v tom záleží jeho úkol.

Glaukón Podobá se.

Sókratés Tu pak ostatní ctnosti, které bývají jmenovány a přičítány duši, zdají se býti jaksí blízké vlastnostem tělesným - neboť vskutku napřed v duši nejsou a teprve později bývají do ní vštěpovány zvykem a cvičením -, avšak ctnost rozumného myšlení náleží zcela jistě něčemu, jak se podobá, božštějšímu, co své schopnosti nikdy neztrácí, ale podle směru, kterým jest obráceno, stává se užitečným a prospěšným, nebo naopak neužitečným a škodlivým. Či sis ještě nikdy nevšiml u lidí, o kterých se říká, že jsou sice špatní, ale chytří, jak pronikavě se dívá ta jejich duše a bystře vidí skrz naskrz to, k čemu jest obrácena? Ta patrně nemá špatného zraku, ale jest nucena sloužiti špatnosti, takže čím bystřeji hledí, tím více zla páše.

Glaukón Ovšemže.

Sókratés Avšak kdyby tato schopnost takovéto přirozenosti hned z mládí byla ořezávána a zbavena těch jakýchsi olověných kouli, náležejících do rodu proměnného dění, které k ní přirůstají naplňováním žaludku a rozkošnictvím i požitkářstvím toho způsobu a pak obracejí dolů zrak duše - kdyby se toho zbavila a obracela se k věcem pravdy, také ty by zcela bystře viděla tatáž schopnost týchž lidí - právě tak, jako vidí ty věci, ke kterým jest nyní obrácena.

Glaukón Podobá se pravdě.

Sókratés A což tohle se nepodobá pravdě, ba nevyplývá nutně z předcházejícího, že by nikdy nemohli dokonale obec spravovati ani lidé ne-

vzdělaní a pravdy neznalí, ani ti, kteří by byli necháváni až do konce v samém vzdělávání? Oni proto ne, že nemají v životě jednoho cíle, ke kterému má směřovati všechno jejich konání soukromé i veřejné, druzí pak proto, že dobrovolně nebudou činni v praktickém životě, domnívajíce se, že ještě zaživa mají svůj pravý domov na ostrovech blažených.

Glaukón Pravda.

Sókratés Náš pak úkol, děl jsem, zakladatelů obce, jest násilím přivéstí lidi nejlepších přirozeností k té nauce, kterou jsme v předešlém nazvali největší, aby totiž uviděli dobro a vystoupili po oné cestě vzhůru, a když by tam vystoupili a sdostatek je uviděli, nedovolovati jim to, co se nyní, dovoluje.

Glaukón Co to?

Sókratés Aby tam zůstávali a zdráhali se sestupovati nazpět k oněm vězňům a neměli podílu v trudech a počtách u nich obvyklých, ať jsou nicotnější nebo vážnější.

Glaukón Pak to bude od nás nespravedlivé, když učiníme, aby vedli horší život, ač by jim bylo možno vésti lepší?

Sókratés Zapomněl jsi zase, příteli, že zákon nepečuje o to, aby se jedna třída v obci měla obzvláště dobře, nýbrž usiluje o to, aby tento stav nastal v celé obci; proto sjednocuje občany přemlouváním a i nucením působí, aby si vespolek udíleli z toho, co prospěšného by jednotlivci dovedli pro celek dělati, a sám dělá v obci takové muže, nikoli aby dopouštěl každému oddávati se osobním zálibám, nýbrž aby jich sám užíval jakožto pouta mezi občanstvem.

Glaukón Pravda; ano, na to jsem zapomněl.

Sókratés Nuže hled', Glaukóne, že ani neublížíme našim filosofům, nýbrž budeme k nim mluvití spravedlivě, když je budeme nutiti, aby pečovali o ostatní a střežli jich. ...